

דתישבוש

פרשת מסעי, תשע"ט, מספר 1329

תפיסת הזמן של מסע מתמשך

עמיחי כהן

שְׁהִיָּה הוּא שְׁיָהִיָּה וְמָה שְׁנַעֲשֶׂה הוּא שְׁיַעֲשֶׂה וְאֵין כָּל חֶדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמַיִם.³ לעיתים, גם בעולם הפגאני המחזורי והמקובע, נוצרו תסיסות חברתיות וחתירה לשינויים. גם במקרים כאלו, על-פי-רוב, לא היה באותם אירועים כדי לעקור את תפיסת המחזוריות של הזמן. שושלת כזו הוחלפה בשושלת אחרת או שלאום חדש זכה לשליטה אזורית במקום לאום שהובס. אך גם מהפכות כאלו נתפסו כחלק ממחזוריות הקיום.

הפילוסופים הגדולים של יוון החלו להעצים את האינטלקטואל והלוגוס על חשבון המיתוס האלילי. הם הבינו שיש צורך להתייחס אחרת גם לתפיסת הזמן. הפילוסופיה מאפלטון ואילך תפסה את הזמן כמושג מסובך. החיפוש המתמיד אחר האמיתות הפילוסופיות הציב את האמת בתוך מערכת תיאורטית של עקרונות ואידאות שמעל הזמן או שהזמן תופס בהם מקום זניח ושולי. עד היום, מהפכות, שהמעין הנובע שלהן הוא הפילוסופיה, מנסות לעשות את הבלתי אפשרי: לברוא בן לילה סדר חברתי חדש.

היהדות הפיצה תפיסת זמן חדשה, על ציר מתמשך, כמסע: הטבע, על מערכותיו השונות, אמנם נראה בעינינו מחזורי, אבל על האנושות, ברמה האישית והקהילתית, להתגבר על טבעה ולהפנים את הרעיון שעליה לחיות במסלול התקדמות בהקשר הערכי והמוסרי, עם הפנים קדימה אל עתיד טוב ונכון יותר ושלא על מנת לחזור שוב למעגל. מגמתו של התנ"ך ואמירתו היא ערכית ומוסרית. הוא עוסק בחידוד ההבחנה בין המקום שמפתה אותנו להיות בו לבין המקום שאליו אנו צריכים לשאוף.

הרב יונתן זקס מסביר, שהתנ"ך הוא היצירה המשמעותית הראשונה ה"חושבת" במונחים היסטוריים.⁴ האמת שהתנ"ך מבקש להציג, על העקרונות והאידאות שלה, מופיעה כנראטיב סיפורי. במרכזם של הסיפורים ישנם דמויות, התרחשויות ודיאלוגים. הסיפורים עוסקים באנשים ובתהליכים, ובשינויים

ארבעים ושתיים תחנות מסע מפורטות בפרשתנו, המסכמת את מסע העם במדבר ואת ההכנות האחרונות לקראת הכניסה לארץ. ארבעים ושתיים נקודות ציון שבהן חנו השבטים במדבר ומהן נסעו הלאה אל היעד הבא.

אין אדם המכיר את סגנון התורה, המרחיבה או מקצרת בתיאור האירועים (לאו דווקא לפי מה שהגיוני בעינינו), שלא שאל עצמו: לשם מה הפירוט הזה?

התיאור המפורט ממחיש את הדרך המשמעותית והארוכה, מיציאת מצרים ועד העמידה על הרכסים המשקיפים על הירדן מצדו המזרחי. המסע במרחב הפך גם למסע בזמן. היה זה מסע משכיל, בורר-מברר ומעצב אישיות, ברמה האישית וברמה הלאומית. לאורך תחנות המסע מת דור יוצאי מצרים, ונולד דור חדש והקים משפחה. והאמת ראויה להיאמר: המסע לא החל ביציאת מצרים, אלא עוד הרבה קודם לכן, על-ידי אנשים אחרים מדורות אחרים והוא גם אינו מסתיים בכניסה לארץ, אלא יימשך עוד דורות רבים.

תפיסת הזמן של מסע מתמשך היא מהחידושים שהציבה היהדות אל מול האלטרנטיבה המקובלת בעולם העתיק.

תפיסת הזמן הפגאנית העתיקה הייתה מחזורית, מפני שהיא אופיינה באורח-חיים נטול שינוי לאורך דורות, וללא חווית התקדמות טכנולוגית מעצבת תרבות וחברה.¹ כשאין שינוי חומרי ותרבותי של ממש, השינוי היחיד הבולט לעין הוא מחזוריות הטבע. אפילו תרבויות הענק הקדומות, המפותחות, היו מקובעות במחזוריות הפנימית שלהם. עבדים נשארו עבדים לדורות ובני אצולה נשארו כאלה גם הם לדורות.² שלמה המלך מבטא תפיסת זמן רווחת זו על החיים (ואולי לכאורה ובאירוניה...): "מה

* ד"ר עמיחי כהן, בית הספר ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר אילן.

¹ ולכך גם השלכות רבות משמעות, כמו ערך המוסף שהיה למבוגרים במשפחה ובקהילה לנוכח ניסיונם, בהשוואה לשחיקה משמעותית כיום בהקשרים טכנולוגיים המשתלטים על חיינו.

² על כך בהרחבה ראו: הרב יונתן זקס, הגדה של פסח, מאמר יא, הזמן כנרטיב של תקווה.

³ קהלת א:ט. וראו אהוד לוז, "העת והזמן במגילת קהלת", בתוך: עלי שיח 15-16 (תשמ"ב), עמ' 215-219.

⁴ הרב יונתן זקס, השותפות הגדולה, ירושלים תשע"ג, עמ' 133.

והנאה. ההיסטוריה מלמדת אותנו שזהו המסלול הצפוי לסיאוב תרבותי וחברתי, ומשם לשקיעה איטית ולהיעלמות. תרבויות שרשמו הישגים מדהימים בתחומים רבים, אך שקעו במלכודת תודעת הקיום המחזורית של שימור הקיים, פינו את מקומם, כמעט ללא יכולת התנגדות, לתרבות חדשה, נחותה לעיתים בכל קנה מידה, אך עם תודעת קיום של מסע.

המסקנה ברורה. חשוב מאד לשמר את תודעת הזמן של 'המסע' ולא לתת לתודעת הזמן המחזורית להשתלט עלינו. לא בהקשר האישי ולא בהקשר הלאומי.

עם זאת, מסתבר שהדברים מורכבים יותר. למרות כל האמור עד כאן, את המסר העוסק בתודעת המסע מעטרים סממני רקע המהדהדים לנו מוטיב שזה עתה ביקשנו להשליך מעלינו; ניסוח המסעות הוא מעגלי ומחזורי: "ויסעו... ויחנו... ויסעו... ויחנו". לא מדובר כאן על מסע רציף, בחתירה ללא לאות קדימה. לחניות מוקדש כאן משקל זהה כמו גם למסעות, עד שלרגע כבר איננו מבחינים: היכן העיקר והיכן הטפל? ב"ויסעו" או ב"ויחנו"? ואם ננסה להיאחז בהנחה, שסוף-סוף החניות אינן מחזירות אותנו לאחור, אבל הנסיעות בהחלט מקדמות אותנו קדימה אל היעד, הרי שגם אוסף נקודות הציון במסע ראוי לתשומת לב: ככל הנראה (ומבלי צורך להזדקק לשאלת התוואי המדויק של נדודי העם במדבר), מסלול נדודיו של העם במהלך ארבעים שנה, איננו הגרסה המוצלחת ביותר להגיע ממצרים לארץ כנען במהירות ויעילות. כך שאמנם החניות לא הסיגו את המסע לאחור, אך חלק לא מבוטל של הנסיעות כן עשו זאת...

מסתבר (ופרספקטיבה רחבה ומבט לאחור מחדדים תובנה זו) שגם לעצירה ועמידה במקום יש תפקיד חשוב בתהליך מכונן, ולעיתים גם לנסיגה מסוימת. מסע אל יעוד או יעד נשגב הוא, כאמור, תהליך. ותהליכים – מספרת לנו התורה – מאופיינים בהתקדמות הדרגתית ומתונה הכוללת גם חניות ולעיתים גם נסיגות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שאותם הם עוברים. התנ"ך מהדהד בנו את התובנה, ששינויי עומק תודעתיים כרוכים בתהליכים הדורשים לעיתים זמן רב. גם תמורה חברתית דורשת זמן, והרמב"ם עמד על-כך ב"מורה הנבוכים"⁵, בהדגישו עיקרון יסודי בהנהגת ה' בעולם: א-לוהים לא ישנה את טבע האדם בהתערבות ניסית. ייחודיותו של האדם היא המודעות העצמית שלו והיותו בעל בחירה חופשית מפותחת. אלה המאפיינים המאפשרים לו להיות מסוגל לזהות את בוראו ולהחזיר לו אהבה ואמונה ללא סייג, כפי שא-להים נוהג בו עצמו. לכן, לדעת הרמב"ם, יש משמעות רבה כל כך לציר הזמן. לכן א-להים מכופף עצמו לפעול מול האדם בתוך מערכת הזמן האנושית:

ימים אחדים נדרשו למשה כדי להוציא את בני ישראל ממצרים, אבל ארבעים שנה נדרשו לו כדי להוציא את מצרים מבני ישראל. הדרך אל החופש ארוכה וקשה, ואי אפשר להכתיב לצועדים את הקצב. אפילו משה, האיש שהוציא את בני ישראל מעבדות, לא היה המנהיג שהכניס את הדור הבא אל הארץ.⁶

תפיסה כזו מעניקה לזמן מקום מרכזי במיוחד. המסר העולה מתוך התנ"ך הוא, שלא ניתן ליצור בן לילה מהפכות וסדר חברתי חדש.

מי שהחל במסע של העם היהודי (אל מחוץ לאימפריה המזרחית וכל מה שהיא סמלה) היה אברהם, כאדם פרטי. מי שהוביל את המשך המסע, בפרק השני והמכריע שלו (אל מחוץ למצרים, האימפריה הדרומית וכל מה שהיא סמלה), היה משה כמנהיגה של אומה שלמה:

המונותיאיזם האברהמי מבקש למלא את הדיסוננס הקוגניטיבי שבין העולם כפי שהוא והעולם כפי שראוי שיהיה. בדרך הטבע, מגשרים על פער זה במעשים יומיומיים של אלטרואיזם, ב'גאולה של צעדים קטנים'. זוהי פוליטיקה של יציאת מצרים: המסע הארוך והאיטי במדבר בדרך אל הגאולה, מעשה אחר מעשה, יום אחד יום.⁷

תפיסת חיים מחזורית מדגישה את שימור הקיים. השאיפות מצטמצמות לקיום 'שיגרה ברוכה'. הסכנה במצב מנטלי כזה ברורה: שקיעה אל תוך אזור הנוחות וניסיון להרחיב ולשכלל אותו. את הערנות והחיוניות מחליפות השאננות והאדישות. את המוטיבציה מחליפה העצלנות והלאות, ואת הנכונות להקרבה מחליפה הנכונות לויתור ופשרה. האנרגיות שהושקעו בחתירה להשגת המטרה מתועלות כעת לחיפוש ורדיפה אחרי נוחות, סיפוק

⁵ רמב"ם, מורה הנבוכים, חלק ג, פרק לב.

⁶ הרב זקס, השותפות הגדולה, שם.

⁷ הרב זקס, שם, עמ' 257.